

Хилько Максим Миколайович

Національна Академія наук України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>

e-mail: khylko@ukr.net

Хилько Олена Леонідівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-0859-0060>

e-mail: khylko.iir@gmail.com

КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОГО БЕЗПЕКОВОГО РОЗВИТКУ

Резюме

Дослідження має на меті розглянути сучасні академічні та прикладні підходи до конструювання соціокультурної цілісності як складової соціальної цілісності з метою подальшого дослідження перспектив консолідації українського суспільства. Міждисциплінарний підхід, аксіологічний підхід, структурний аналіз, методи політології та соціології використовуються для дослідження роздільності сучасних суспільств як за лінією етнічних, мовних, релігійних відмінностей, так і нерівністю можливостей реалізації власного потенціалу через освіту, доступ до медичних послуг, цифрових технологій, наявність комунікацій, розривом у доходах, ідейними розбіжностями, що перешкоджають внутрішнім трансформаціям.

Обґрунтовано, що зростаючий розрив у можливостях та нерівність, загострені пандемією, створює ситуацію недовіри як всередині суспільств, так і між колективними спільнотами, атмосферу відчуженості й роздратування, які часто стають конфліктогенними тригерами. Така суспільна фрагментація та диференціація ставить питання про включеність та виключеність осіб та колективних груп (зокрема, держав) у/зі сфери соціальної взаємодії і, як наслідок, породжує академічні та аналітичні пошуки відповіді на питання про соціальну цілісність як запоруку стабільно прогресуючого розвитку, а, відтак, і безпеки. Відсутність соціокультурної цілісності

як високого ступеню солідарності і зв'язності між групами та учасниками цих груп, що має бути фундаментальною передумовою розбудови стійкості, робить державу вразливою до зовнішніх загроз і робить систему національної безпеки слабко керованою. Саме такий контекст ставить Україну перед викликом конструювання соціокультурної цілісності як запоруки прогресивного безпекового розвитку та стійкості.

Аналізуються підходи до інтерпретації соціокультурної цілісності в умовах сучасних пошуків безконфліктних форм взаємодії, дихотомії соціокультурної і соціальної цілісності в підходах міжнародних урядових організацій до оцінки політичних та суспільних трансформацій. Надаються рекомендації для розбудови соціокультурної цілісності українського суспільства на основі індикаторів оцінки соціокультурної цілісності з урахуванням міжнародно-політичного контексту та російсько-українського конфлікту.

Ключові слова: соціокультурна цілісність, соціальна цілісність, мультикультуралізм, толерантність, соціальна мобільність, безпековий розвиток

Вступ

Сучасні суспільства розділені більше, ніж раніше, не лише за лінією етнічних, мовних, релігійних відмінностей, але більшою мірою нерівністю можливостей реалізації власного потенціалу через освіту, доступ до медичних послуг, цифрових технологій, наявність комунікацій, розривом у доходах, ідейними розбіжностями, що перешкоджають внутрішнім трансформаціям. Зростаючий розрив у можливостях та нерівність, загострені пандемією, створює ситуацію недовіри як всередині суспільств, так і між колективними спільнотами, атмосферу відчуженості й роздратування, які часто стають конфліктогенними тригерами.

Така суспільна фрагментація та диференціація ставить питання про включеність та виключеність осіб та колективних груп (зокрема, держав) у/зі сфери соціальної взаємодії і, як наслідок, породжує академічні та аналітичні пошуки відповіді на питання про соціальну цілісність як запоруку стабільно прогресуючого розвитку, а, відтак, і безпеки.

Метою дослідження є розглянути сучасні академічні та прикладні підходи до конструювання соціокультурної цілісності як складової соціальної цілісності з метою подальшого дослідження перспектив консолідації українського суспільства, надати рекомендації для розбудови соціокультурної цілісності українського суспільства на основі індикаторів оцінки соціокультурної цілісності з урахуванням міжнародно-політичного контексту та російсько-українського конфлікту.

Методологічну основу дослідження становлять міждисциплінарний підхід, аксіологічний підхід, структурний аналіз, методи політології

та соціології, які, зокрема, використовуються для аналізу роздільності сучасних суспільств як за лінією етнічних, мовних, релігійних відмінностей, так і нерівністю можливостей реалізації власного потенціалу через освіту, доступ до медичних послуг, цифрових технологій, наявність комунікацій, розривом у доходах, ідейними розбіжностями, що перешкоджають внутрішнім трансформаціям.

Результати дослідження

Поняття «соціокультурний простір» є багатовимірним та інтегративним внаслідок його міждисциплінарної природи. Воно знаходилось в предметному полі філософів, психологів та соціологів, зокрема, Е. Гуссерля, Ю. Габермаса, С. Франка, К. Ясперса, П. Сорокіна, результати досліджень яких поступово перетікали в науку про державне управління і безпекові дослідження.

Соціологи, політологи та економісти приділяли значну увагу співвідношенню між соціальними зв'язками, демократичною формою правління та зростанням. А. де Токвіль фокусувався на участі у вільних асоціаціях як ключовому критерію демократичного врядування. Г. Арендт стверджувала про загрозу тоталітаризму в суспільствах, в яких слабшають соціальні зв'язки [1, р. 19]. Соціальні психологи фокусувались на почутті належності до спільноти. Роботи Е. Дюркгейма [2] про відношення між соціальною цілісністю та розподілом праці (чим простіший розподіл праці, тим сильніші зв'язки всередині спільноти) породили ряд макросоціологічних досліджень. Пізніше з'явилися наукові розробки соціальної цілісності як соціального капіталу [3], де наявність стійких зв'язків розглядалась як запорука стійкого соціального та економічного порядку.

Соціокультурний простір аналізується на двох рівнях або колах: особистісний та колективний, де останній поділяється на вузький (сімейний, професійний) та широкий, яким є соціокультурний простір в межах держави. Базовим рівнем аналізу соціокультурного простору є особистісний рівень, де формується середовище ціннісних і нормативних регуляторів особи, її самоідентифікації. Приймаючи принцип антропоморфізації колективної спільноти конструктивістів [5], за аналогією з особистісним рівнем розвиваються колективні спільноти — етнічні, державні та ін. Створюється спільний соціокультурний простір на основі поділяння членами спільноти подібних уявлень про організацію спільноти, її цінності, відтворення подібних моделей поведінки, готовності керуватися спільними нормами і визнавати лояльність до своєї колективної спільноти, визнаючи себе носієм характеристик даної спільноти, а відтак, свою афіліацію до неї.

Поняття «соціокультурний простір», відтак, може бути визначене як сукупність уявлень та цінностей, притаманних членам колективної спільноти, сприйняття ними соціальної організації та процесів, що відбивається

у їх спільному способі та моделях взаємодії, комунікації та поведінки, які відбуваються в межах певного простору як соціальної надбудови над територіально детермінованими межами. Функцією соціокультурного простору є формування спільних норм та забезпечення членам спільноти визнання їх соціальної афіліації та сприяння самоідентифікації. Відтак, головними функціями виступають регулятивна і консолідуюча.

Соціокультурний простір передбачає поділяння членами спільноти подібних культурних характеристик або культурного коду, як носіїв унікальних характеристик колективної спільноти, які сформувались в процесі повторення історико-культурних практик. З точки зору функціоналістів, саме поділяння членами цілісної спільноти подібних цінностей дозволяє їм самоідентифікувати себе, поділяти спільні моральні принципи та патерни поведінки, через які вони встановлюють відносини із іншими і досягають цілей [6].

Саме це припущення дозволяє об'єднати тих чи інших представників суспільства в єдину соціокультурну спільноту на основі самоусвідомленої афіліації та самоідентифікації себе з даною спільнотою і, як наслідок, визнання власної лояльності до цієї спільноти. Остання є вкрай важливою детермінантою стійкої системи національної безпеки, яка забезпечує інтереси як домінантної соціокультурної спільноти, так і меншитарних спільнот.

Західна політична наука і базовані на ній розробки міжнародних міжурядових організацій розглядають в якості одного з головних політичних пріоритетів соціальну згуртованість (*social cohesion*), що можна розглядати як синонімічну до соціальної цілісності категорію. Згідно з їх постулатами, соціальна згуртованість — це комплекс соціальних процесів, які допомагають привити особам почуття належності до певної спільноти та почуття визнаності в якості членів певної спільноти [6, р. 6], з акцентом на підвищенні рівня зайнятості, забезпеченості житлом, рівних можливостей, особливо для дітей, жінок та іммігрантів. Поштовх розвитку підходів до визначення соціальної згуртованості надала робота Економічної комісії ООН у справах Латинської Америки та Карибського регіону, яка визначила поняття як діалектичне відношення між механізмами соціальної включеності / виключеності та сприйняттям і ставленням людей до способів, через які ці механізми діють задля вироблення почуття належності до спільноти [7, р. 82].

Р. Бергер-Шмітт розглядає концепцію соціальної згуртованості через два виміри: нерівність та соціальний капітал. Перший стосується просування рівних можливостей та скорочення нерівності всередині суспільства, а також соціальної інклюзивності. Другий вимір стосується посилення соціальних відносин, взаємодії та зв'язків, які формують соціальний капітал спільноти [3, р. 404–405]. Деякі дослідники виділяють третій

вимір на позначення відношення соціальної згуртованості до інститутів та управління [6, р. 4; 8, р. 105]. Чим більш згуртованим є суспільство, тим більш високорозвинені інститути воно конструює і навпаки — чим більш ефективні та розвинені інститути, тим краще вони підтримують соціальну згуртованість.

Наявність зв'язків усередині спільноти, усвідомлених її членами, породжує почуття відповідальності та залежності від спільноти. Соціальна цілісність виникає тоді, коли соціальна структура спільноти, сформована заради досягнення нею своїх цілей, та культурна структура спільноти співпадають. В рамках даної публікації ми не проводимо штучного розмежування між соціальним і культурним, погоджуючись з вітчизняними колегами у тому, що «соціальне і культурне, суспільство і культура не співвідносяться між собою як ціле і частина, тотальність і сегмент. Це два взаємопов'язані, взаємодоповняльні, неподільні аспекти однієї реальності (суспільного життя), а не дві різні реальності. Розмежування соціального і культурного може бути лише аналітичним» [9, с. 23]. Водночас, аналіз економічних факторів формування соціальної цілісності виходить за рамки даного дослідження, тому не буде відображений.

Тож, внаслідок розробки вищенаведених підходів до розробки концепту соціальної цілісності виникло кілька напрямів інтерпретації даного феномену, а саме розуміння його як соціального капіталу; соціальної інтеграції; соціальної включеності (на противагу виключеності, яка призводить до позбавлень), соціальну етику — з акцентом на цінностях і солідарності. Відтак, аналізують соціальну згуртованість через розгляд декількох компонентів: спільні цінності та громадянська культура; соціальний порядок та контроль; соціальна солідарність та скорочення нерівності в рівні добробуту; соціальні мережі та соціальний капітал; територіальна приналежність та ідентичність [5, р. 1013]. Соціальний капітал виступає головним ресурсом для забезпечення системної стабільності, що визначається через соціальну згуртованість [10, р. 22].

Головною функцією цілісності соціального простору є об'єднання інтересів всіх членів спільноти з метою реалізації ефективного державного будівництва, а в контексті національної безпеки — для коректної ідентифікації загроз і конструювання відповідей на них. В спосіб, коли одні члени спільноти не сприймають певні державні дії як загрозові для інших. Така цілісність стосується як горизонтальних зв'язків між різними групами в суспільстві, так і вертикальних — між людьми і органами влади. В разі наявності дефіциту горизонтальних зв'язків мають місце передумови конфлікту, слабкі ж вертикальні зв'язки демонструють дефіцит довіри між населенням і владою. В будь якому випадку відсутність соціальної цілісності чи згуртованості робить державу вразливою до зовнішніх загроз і робить систему національної безпеки слабо керованою. Соціальна цілісність є

фундаментальною передумовою розбудови стійкості, що є одним з основних завдань суб'єктів, які організують і контролюють систему національної безпеки.

Соціальна цілісність позначає також певний ступінь солідарності і зв'язності між групами та учасниками цих груп. В разі відсутності такої цілісності лінія розриву проходить по лінії доходів, доступу до освіти, медицини, цифрових можливостей, гендеру, етнічній належності тощо. Державні та громадські заходи щодо забезпечення соціальної цілісності / згуртованості часто фокусуються на забезпеченні кожному почуття належності, не виключеності, до спільноти із тісними зв'язками із іншими членами цієї спільноти. Тобто, соціальна цілісність — і про інклюзивність.

Ряд міжнародних організацій розглядають цілісність соціального простору через прямий зв'язок із категорією розвиток як одну з ключових категорій безпеки. Багатовимірний підхід до розуміння безпеки передбачає не лише стан захищеності життєво важливих цінностей та інтересів, але й забезпечення можливостей для розвитку. Пов'язаність соціальної згуртованості із розвитком активно розробляється в рамках Організації з економічного співробітництва і розвитку та ООН. Акцент робиться на тому, щоб економічні трансформації не викликали соціальної роз'єднаності, а навпаки, соціальна згуртованість сприяла трансформаціям [6, р. 4]. Європейський Союз (ЄС), починаючи від Маастрихтського договору 1992р., наступних договорів про ЄС, Лісабонського порядку денного 2000р. фокусувався на соціальній згуртованості як політичному пріоритеті, досягти якого можна через модернізовану соціальну політику, перерозподіл владних повноважень між регіонами, нову модель управління, активну участь громадян.

Рада Європи (РЄ) артикулювала свою концепцію соціальної згуртованості. Згідно із її баченням, це концепція, що включає в себе цінності та принципи, що має на меті надання всім громадянам, без дискримінації та на рівних умовах доступу до фундаментальних соціальних та економічних прав. Стратегія соціальної згуртованості, ухвалена Радою Європи в 2004 році, приділяє увагу різноманітності (етнічній та /чи релігійній) як потенційній загрозі соціальній стабільності, а також демократії як методу досягнення соціальної згуртованості. З точки зору РЄ, соціальна згуртованість — це здатність суспільства забезпечити добробут всім його членам, мінімізуючи прояви нерівності та уникаючи поляризації. Згуртоване суспільство — це спільнота взаємної підтримки вільних індивідів, які переслідують спільні цілі демократичними засобами [11].

При цьому Рада Європи, як і ООН, ЄС і Організація з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) розглядають соціальну згуртованість не як гомогенізуючу концепцію, базовану лише на традиційних формах соціальної інтеграції, таких як ідентичність, поділяння спільної культури, дотримання подібних цінностей. Поряд із цими параметрами концепція

розробляється як така, що придатна для мультикультурних суспільств. Стратегія соціальної згуртованості стосується дій, які надають кожному громадянину, кожній особі можливість доступу до забезпечення базових потреб; розвитку; захисту своїх прав; забезпечення гідного існування і соціальної впевненості [12, 11, 13, 14]. Тобто, повага до соціальної різноманітності виводиться як пріоритетна, а «єдність у різноманітності» — вже є усталеним гаслом на позначення підходу до соціокультурної політики розвинених демократичних держав з ліберальними традиціями. З огляду на декларування Україною прихильності європейським цінностям та конвергенції підходів до політичного управління з ЄС, даний підхід потребує особливої уваги академічних та експертних кіл.

Визначення соціальної згуртованості не надається в документах міжнародних організацій, залишаючи простір для інтерпретацій, залежно від національних культурно-історичних практик. Визнаючи утопічність існування повністю інтегрованого, згуртованого суспільства, Рада Європи визнає його швидше як ідеал, до якого варто прагнути, і над яким працювати. Виховування солідарності визначається як ключовий пріоритет, який допоможе мінімізувати розбіжності та диференціацію [11].

Свій внесок у концептуалізацію феномену роблять емпіричні практики національних держав, які обирають свої підходи до регулювання соціальної згуртованості. Так, Канада фокусується на толеруванні та пропагуванні різноманітності, Великобританія — на запобіганні соціальної виключеності як способу уникнення маргіналізації окремих груп, Нідерланди — на посиленні почуття нідерландської ідентичності, Нова Зеландія — на регулюванні політики імміграції.

Індикатори вимірювання цілісності соціокультурного простору.

З огляду на фундаментальну важливість соціокультурних параметрів, під якими ми розуміємо цінності, ідентичнісні маркери та артикуляцію почуття належності до спільноти, для регулювання стійкості системи національної безпеки, вважаємо за доцільне розкрити індикатори вимірювання цілісності соціального простору як більш широкої та інклюзивної категорії з метою надання наступних рекомендацій.

В своєму дослідженні Дж. Енсон пропонує багатовимірну схему індикаторів соціальної згуртованості, поділяючи їх на економічні (включеність та рівність), на які, за її позицією припадає 40% внеску у згуртованість, політичні (легітимність та рівень участі) та соціокультурні (визнання і належність), кожний з яких важить по 30%. Для вимірювання індикаторів дослідники та експерти пропонують вимірювати коефіцієнти нерівності в отриманні прибутків, рівень бідності та дефіцитів, рівень зайнятості, грамотності, здорового населення, наявність житла, пенсійне забезпечення, розрив в доступі до цифрових можливостей. В частині інститутів пропонується вимірювати ефективність демократії, державних інститутів,

ринкових інститутів, сімейні відносини. В частині належності вимірювати ступінь мультикультуралізму, довіри, рівня участі, очікування щодо мобільності, соціальну солідарність [6, р. 20]. У 2001 році Європейська Рада ухвалила систему індикаторів моніторингу соціальної згуртованості, що мало на меті встановити співставні цілі рівності та ефективності задля ендогенної моделі зростання. Методологія добору індикаторів базувалася на необхідності зробити індикатори співставними між країнами, забезпечити їх об'єктивність для інтерпретації з метою уникнення маніпулятивності. Індикатори наводяться для чотирьох вимірів, а саме: рівень доходів, зайнятості, грамотності та рівня здоров'я [15].

В цілях даної публікації ми не будемо фокусуватися на співвідношенні між соціальною згуртованістю і економічним зростанням, а зосередимось на детальному розкритті соціокультурної складової соціальної згуртованості та індикаторах її вимірювання. Так, в своїй роботі Дж. Єнсен зосереджується на культурній та етнічній гомогенності як складовій соціальної згуртованості і вимірює її через наступні індикатори: відсоток осіб, народжених за кордоном, в складі населення; етнічний розподіл — індекс, що вимірює ймовірність, коли дві випадково обрані особи не належить до однієї етно-лінгвістичної групи; офіційна бі- або мультилінгвальність в державі. Індикатор довіри для вимірювання соціокультурної складової соціальної згуртованості дає можливість продіагностувати рівень толерантності суспільства через спроможність довіряти іншим, зокрема, і представникам інших культурних спільнот. Вимірювання рівня участі і солідарності суспільства можна здійснювати через наступні індикатори: політична участь — готовність і реальна участь у реалізації громадянами активного і пасивного виборчого права; громадянська активність — рівень участі в роботі добровільних асоціацій, благодійних фондах, НУО, відсоток населення, який робить відрахування до благодійних структур тощо [6, р. 23–24].

Інші дослідники фокусуються на аналізі індикаторів соціальної виключеності, аналізуючи так само ступінь неучасті в активностях, важливих для даного суспільства з причин, які перебувають поза межами контролю даних осіб чи спільнот; нерівний доступ до ресурсів та можливостей, цінних для суспільства; отримання відмови від реалізації прав. Така ситуація послаблює зв'язки і, відповідно, соціальний капітал [16, р. 25–26].

В центрі соціокультурної складової соціальної цілісності стоїть почуття належності — поняття, дуже близьке до ідентичності, якщо розуміти ідентичність ширше, ніж самоафіліацію зі спільнотою, яка поділяє спільні культурні, релігійні характеристики. Належність поряд із названими вище критеріями поширюється також і на соціальну участь та володіння на рівних умовах правами на реалізацію власних можливостей, почуття належності до соціальних та політичних інститутів і процесів. Вимірами почуття належності, випрацюваними в академічних колах та апробованими

в рамках міжнародних організацій, виступають мультикультуралізм, толерантність та відсутність дискримінації; соціальний капітал або зв'язки; цінності та солідарність; очікування щодо соціальної мобільності; інтеграція та соціальна афіліація [6, р. 16].

Мультикультуралізм, толерантність та відсутність дискримінації. В основі добору індикаторів в рамках даного виміру лежить логіка соціально-економічної інтеграції культурно розрізнених груп, включно із гендерними, расовими, та іншими відмінностями. Індикаторами вимірювання може бути представництва меншин у виборних органах влади; нормативне гарантування прав людини представникам етнічних та культурних меншин; кількість та масштаби, а також свобода проведення соціальних рухів чи протестів за визнання і недискримінацію. Враховується також пропорція населення, що належить не до доміантної етнічної групи та для яких доміантна державна мова не є рідною.

Для оцінки наявності дискримінації та рівня толерантності в суспільстві оцінюється (через соціологічні опитування) сприйняття міноритарними групами свого статусу (чи є вони об'єктами утисків, чи можуть повною мірою реалізувати свої права), а також через оцінку відсотку осіб, яка заявляють про утиски на підставі національності, кольору шкіри, мови, сексуальної орієнтації тощо.

Соціальний капітал. Мова йде про існуючу тривалий час мережу соціальних та інституційних відносин, що заснована на визнанні групового членства. Це соціальні відносини, які визначають обов'язки, та існування яких втілюється у впевненості (міжособистісній та впевненості в інститутах), нормах та існування авторитетності в групі. Неформальна мережа соціальної підтримки — мережа сімейних, професійних відносин, які забезпечують відчуття належності та соціалізують. Наявність таких мереж оздоровлює суспільство, надаючи захист у випадках соціальних проблем, медичних, зокрема, проблем з ментальним здоров'ям. Громадянська участь — показник відносин між громадянами та інститутами. В разі байдужості суспільства до інститутів, виконання ними функцій та контролю за ними, складно очікувати моделі гарного управління від них, як і наявності активного зрілого громадянського суспільства. Вимірюється останній індикатор, в першу чергу, через активність на виборах до представницьких органів влади та участь у громадських організаціях. Можна також підраховувати індекс політичної активності, який складається на основі відповіді на наступні питання: частота розмов про політику; частота намагань переконати інших пристати до власних політичних уподобань; частота роботи на політичні партії чи кандидатів; підпис петицій; участь у та відвідування демонстрацій.

Цінності та солідарність. Під солідарністю розуміється усвідомлення громадянами спільної відповідальності за стабільність, безпеку

та ефективне державне будівництво. Виміряти даний індикатор дозволяють соціопитування. Цінності — категорія, яку виміряти надзвичайно складно, досить ілюстративно відображає Світове дослідження цінностей, яке буде проаналізоване нижче.

Згідно з постулатами функціоналістів, цінності відіграють центральну роль у підтриманні цілісності суспільства [5, р. 1013]. Члени цілісного суспільства поділяють спільні соціокультурні цінності та норми, мають подібне бачення щодо здійснення державної політики та форм громадянської участі в реалізації політики, приймають встановлений правовий та соціально-політичний порядок. Відстеження еволюції зміни цінностей та їх пріоритетів (наприклад, ставлення до гендерної рівності або релігійності) є вкрай важливим для розуміння впливів цінностей на політичні та економічні зміни і, зрештою, модернізаційні процеси.

Очікування щодо соціальної мобільності втілює віру людей у те, що докладені зусилля призведуть до підйому по соціальній драбині та покращення умов життя, є основою відкритого егалітарного суспільства рівних можливостей. Індикатором, відтак, може виступати опитування громадян на початку своєї професійної кар'єри щодо їх віри у можливість, які надаються державою.

Інтеграція та соціальна афіліація. Рівень інтегрованості членів суспільства може оцінюватись як шляхом соціологічного опитування щодо їх сприйняття, так і шляхом оцінки рівня смертності через самогубства.

Висновки

Спираючись на західний ліберальний підхід пріоритизації управління культурною багатоманітністю на основі «діалогу цивілізацій», у контексті обрання стратегічного курсу на інтеграцію до європейського культурного та ціннісного простору, Україні при виборі моделі розвитку ідентичнісної стратегії доцільно орієнтуватися на прогресивну модернізаційну стратегію, що буде фокусуватись на універсальних цінностях, якими є рівність, солідарність, права людини і верховенство права. Вибір на користь такої моделі був би позитивно оцінений і зовнішньополітичними партнерами України, насамперед державами ЄС і НАТО. При цьому, потрібно враховувати й ті ризики, що Росія, спекулюючи на тому, що ліберальна модель розвитку і співіснування колективних груп вимагає рівного доступу до суспільних благ всіх національних груп, намагається протидіяти українському національному відродженню. Тож стратегічний вибір України має передбачити запобіжники від маніпулятивного втручання Російської Федерації, а також комунікацію із європейськими партнерами щодо відповідних ризиків.

Задля розбудови плюралістичної ідентичності в Україні необхідно розвивати емпатію (через виховання молодших поколінь і емоційного інтелекту у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку), потужні

соціальні навички, сімейні зв'язки як фундамент, опору і запоруку ментального здоров'я людей. При цьому враховувати, що справжнім викликом для системи національної безпеки є недопущення появи феномену конкуруючих ідентичностей [17, р. 62], характерного для багатонаціональних держав.

В Україні є підстави для оптимістичних прогнозів щодо розбудови загальнонаціональної ідентичності, адже, як відзначає М. Степико, в українському суспільстві практично немає потужної системи культурного розпізнавання «свій – чужий» [18]; загальнонаціональна самоідентифікація починає переважати над регіональною/локальною, що було довго характерно для українців. Так, у 2014р. найчастіше респонденти називали себе громадянами України (58%), на другому місці – локальна ідентифікація як жителя села, району чи міста (22%), на третьому – регіональна (11%) [19]. Частка громадян України, які декларують свою українську національну ідентичність, у 2017 р. становила вже 90,6% [18]. Це говорить про суттєве нарощування потужності консолідаційного потенціалу України, який до російської агресії вимірювався лише в 1,5 бали [20, с. 357–359]. При цьому, певним викликом для розбудови цілісності соціокультурного простору України залишається успішна інтеграція внутрішньо переміщених осіб.

Результати дослідження, проведеного у 2019 р. за сприяння USAID, дозволили ідентифікувати більш компромісні з точки зору розбудови загальнонаціональної згуртованості чинники: плюралістична українська ідентичність (6,8 з 10 балів), пріоритетність прав людини (6,5 з 10), соціальна толерантність (4,9 з 10) [21]. Грамотна державна політика щодо цих позицій сприятиме формуванню цілісного соціокультурного простору й запобігатиме виникненню загроз національній безпеці.

Список посилань

1. A system of indicators for monitoring social cohesion in Latin America. Santiago: United Nations, 2007. 166 p.
2. Durkheim E. The Division of Labour in Society. New York: Free Press, 1997. 601 p.
3. Berger-Schmitt R. Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concepts and Measurement. Social Indicators Research. 58 (3), 2002. P. 403–428.
4. Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge University Press, 1999. 433 p.
5. Kearns A., Forrest R. Social Cohesion and Multi-Cultural Urban Governance. Urban Studies. 37 (5–6), 2000. P. 995–1017.
6. Jenson J. Defining and Measuring Social Cohesion. Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development. London, 2010. 44 p.

7. Tokman V. The Informal Economy, Insecurity, and Social Cohesion in Latin America. *International Labour Review*. 146 (1–2), 2007. P. 81–107.
8. Easterly W., Ritzen J., Woolcock M. Social Cohesion, Institutions and Growth. *Economics and Politics*. 18 (2), 2006. P. 103–120.
9. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
10. Zetter R., Griffiths D., Sigona N., Flynn D., Tauhid P., Beynon R. Immigration, Social Cohesion, and Social Capital: What are the Links? London: Joseph Rowntree Foundation, 2006. 214 p.
11. Revised Strategy for Social Cohesion. European Committee for Social Cohesion. Strasbourg: Council of Europe, 2004. 28 p.
12. Promoting the Policy Debate on Social Exclusion from a Comparative Perspective. Trends in Social Cohesion. No1. Strasbourg: Council of Europe, 2001. 42 p.
13. Security through social cohesion. Council of Europe Publishing, 2004. 139 p.
14. Community Security and Social Cohesion Towards a UNDP Approach. United Nations Development Programme, 2009.
15. Marlier E., Atkinson T., Atkinson A. B., Cantillon B., Nolan B. The EU and Social Inclusion. Facing the Challenges. Policy Press, 2007. 303 p.
16. ECLAC. Social Cohesion. Inclusion and a Sense of Belonging in Latin America and the Caribbean. New York: United Nations, 2007. 87 p.
17. Brubaker R. Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe. Cambridge University Press, 1996. 202 p.
18. Степико М. Проблеми реалізації консолідаційного потенціалу української нації. Аналітична записка НІСД. Серія «Гуманітарний розвиток». № 2. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/ANALIT%20STEPYKO%20HUMANE%20DEVELOPMENT%201%202019%201.pdf>.
19. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. URL: https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf.
20. Петрушина Т. Соціокультурний потенціал інноваційного розвитку українського суспільства. Українське суспільство 1992–2013: соц. моніторинг. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2013. 72 с.
21. Dagli I., Lemishka O., Scheerder A. SCORE Ukraine: Tracking Trends. USAID, Chemonics, Seed, DG East, 2019. 15 p. URL: [https://scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//SCORE%20Ukraine_Tracking%20Trends%20for%20Selected%20Indicators%20\(2016-2018\)_ENG.pdf](https://scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//SCORE%20Ukraine_Tracking%20Trends%20for%20Selected%20Indicators%20(2016-2018)_ENG.pdf).

References

1. A system of indicators for monitoring social cohesion in Latin America. (2007). Santiago: United Nations. 166 p.
2. Durkheim, E. (1997). *The Division of Labour in Society*. New York: Free Press. 601 p.
3. Berger-Schmitt, R. (2002). Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concepts and Measurement. *Social Indicators Research*. N58 (3). P. 403–428.
4. Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press. 433 p.
5. Kearns, A. & Forrest, R. (2000). Social Cohesion and Multi-Cultural Urban Governance. *Urban Studies*, 37 (5–6), 995–1017.
6. Jenson, J. (2010). *Defining and Measuring Social Cohesion*. Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development. London, 44.
7. Tokman, V. (2007). The Informal Economy, Insecurity, and Social Cohesion in Latin America. *International Labour Review*, 146 (1–2), 81–107.
8. Easterly, W., Ritzen, J. & Woolcock, M. (2006.) *Social Cohesion, Institutions and Growth*. *Economics and Politics*, 18 (2), 103–120.
9. Nahorna, L. (2011). Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan [Sociocultural identity: traps of value distinctions]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 272 s. [in Ukrainian].
10. Zetter, R., Griffiths, D., Sigona, N., Flynn, D., Tauhid, P. & Beynon, R. (2006). *Immigration, Social Cohesion, and Social Capital: What are the Links?* London: Joseph Rowntree Foundation, 214.
11. *Revised Strategy for Social Cohesion*. European Committee for Social Cohesion. (2004). Strasbourg: Council of Europe, 28.
12. *Promoting the Policy Debate on Social Exclusion from a Comparative Perspective* (2001). Trends in Social Cohesion. no1. Strasbourg: Council of Europe, 42.
13. *Security through social cohesion* (2004). Council of Europe Publishing, 139.
14. *Community Security and Social Cohesion Towards a UNDP Approach* (2009). United Nations Development Programme.
15. Marlier E., Atkinson T., Atkinson A.B., Cantillon B. & Nolan B. (2007). *The EU and Social Inclusion. Facing the Challenges*. Policy Press. 303 p.
16. ECLAC. *Social Cohesion. Inclusion and a Sense of Belonging in Latin America and the Caribbean*. (2007). New York: United Nations, 87.
17. Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge University Press, 202.

18. Stepyko, M. (2019). Problemy realizatsii konsolidatsiinoho potentsialu ukrainskoi natsii. Analitychna zapyska NISD. Seriia «Humanitarnyi rozvytok» [Problems of realization of consolidation potential of the Ukrainian nation. NISS analytical note. Humanitarian Development Series]. No 2. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/ANALIT%20STEPYKO%20HUMANE%20DEVELOPMENT%201%202019%201.pdf> [in Ukrainian].

19. Osnovni zasady ta shliakhy formuvannia spilnoi identychnosti hromadian Ukrainy. Informatsiino-analitychni materialy do Kruhloho stolu 12 kvitnia 2017 [Basic principles and ways of forming a common identity of Ukrainian citizens. Information and analytical materials for the Round Table, April 12, 2017]. URL: https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf [in Ukrainian].

20. Petrushyna, T. (2013). Sotsiokulturnyi potentsial innovatsiinoho rozvytku ukrainskoho suspilstva [Socio-cultural potential of innovative development of Ukrainian society]. *Ukrainske suspilstvo 1992–2013: sots. monitorynh*. Kyiv: In-t sotsiologii NAN Ukrainy. 72 s. [in Ukrainian].

21. Dagli I., Lemishka O. & Scheerder A. (2019). SCORE Ukraine: Tracking Trends. USAID, Chemonics, SeeD, DG East. 15 p. URL: [https://scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//SCORE%20Ukraine_Tracking%20Trends%20for%20Selected%20Indicators%20\(2016-2018\)_ENG.pdf](https://scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//SCORE%20Ukraine_Tracking%20Trends%20for%20Selected%20Indicators%20(2016-2018)_ENG.pdf).

Maksym Khyenko

National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>

e-mail: khyenko@ukr.net

Olena Khyenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-0859-0060>

e-mail: khyenko.iir@gmail.com

**CONSTRUCTION OF SOCIAL AND CULTURAL
COHESION AS A COMPOUND OF MODERN SECURITY
DEVELOPMENT**

Abstract

The study aims at consideration of modern academic and applied approaches to the construction of social and cultural cohesion as a component of social cohesion in order to further explore the prospects for the consolidation of Ukrainian society. Methods. Interdisciplinary approach, axiological approach, structural analysis, methods of political science and sociology are used to study the division of modern societies along the lines of ethnic, linguistic, religious differences, and inequality of opportunities to fully perform their potential through education, access to health care, digital technology, communication, income gap, ideological differences that hinder internal transformations.

It is founded that the growing gap in opportunities and inequality exacerbated by the pandemic creates an environment of mistrust both within societies and between collective communities, an atmosphere of alienation and irritation, which often become conflict triggers. Such social fragmentation and differentiation raise the question of inclusion and exclusion of individuals and collective groups (in particular, states) in / from the sphere of social interaction and, as a consequence, generates academic and analytical search for answers to the question of social cohesion as a guarantee of steadily progressive development and hence, security. The deficit of socio-cultural cohesion as a high degree of solidarity and cohesion between groups and members of these groups,

which should be a fundamental prerequisite for building resilience, makes the state vulnerable to external threats and makes the national security system poorly managed. It is this context that challenges Ukraine with construction of socio-cultural cohesion as a guarantee of progressive security development and resilience.

The study analyses approaches to the interpretation of social and cultural cohesion in the modern search for conflict-free forms of interaction, the dichotomy of social and cultural / social cohesion in the approaches of international governmental organizations to the assessment of political and social transformations. Recommendations are provided for building the social and cultural cohesion of Ukrainian society on the basis of indicators for assessing social and cultural integrity, taking into account the international political context and the Russian-Ukrainian conflict.

Key words: social and cultural cohesion, social cohesion, multiculturalism, tolerance, social mobility, security development.

Стаття надійшла до редакції 29.03.21

© Хилько М.М., Хилько О.Л., 2021